

**WYDZIAŁ
FILOLOGICZNY**

Uniwersytet Łódzki

Łódź, 10 grudnia 2021

Prof. dr hab. Małgorzata Leyko

Katedra Dramatu i Teatru UŁ

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Nowaczyk-Basińskiej
pt. *Nieśmiertelność. Technokulturowe strategie nowoczesności*
zgłoszonej w dziedzinie nauk humanistycznych,
dyscyplinie nauki o kulturze i religii**

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pani mgr Katarzyny Nowaczyk-Basińskiej pt. *Nieśmiertelność. Technokulturowe strategie nowoczesności* jest pracą oryginalną i nowatorską, jest wynikiem zarówno badań źródłowych, jak i wkracza w obszar interakcjonizmu symbolicznego. Podjęta w niej problematyka była dotychczas słabo rozpoznana w polskiej literaturze naukowej, podobnie jak omawiane tu formy potencjalnej nieśmiertelności nie doczekały się u nas publicznego dyskursu. Autorka nie tylko stawia sobie jako cel wieloaspektowy ogląd oferowanych współcześnie technik zapowiadających możliwość życia po śmierci, ale także wysuwa ważny postulat badawczy, dotyczący stworzenia interdyscyplinarnego programu *Immortality Studies*. Dążenie do zapewnienia człowiekowi nieśmiertelności przy użyciu współcześnie dostępnych technologii jest zjawiskiem stosunkowo nowym i podlegającym dynamicznym zmianom, toteż badacze zajmują się nim z różnych perspektyw, pozwalających na cząstkowe ujęcie tego fenomenu. Propozycja pani Nowaczyk-Basińskiej, do której bliżej odniosę się w dalszej części recenzji, o tyle wybiega w przyszłość, że widzi potrzebę holistycznego ujęcia przez naukę zwrotu kulturowego, jaki dokonuje się w związku z coraz częściej pojawiającym się postulatem nieśmiertelności.

Instytut Kultury Współczesnej
Wydział Filologiczny UŁ
ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź

**WYDZIAŁ
FILOLOGICZNY**

Uniwersytet Łódzki

Rozprawa *Nieśmiertelność. Technokulturowe strategie nowoczesności* posiada bardzo dobrze przemyślaną strukturę, która pozwala czytelnikowi słabo orientującemu się w problematyce i strategiach nieśmiertelności (za jakiego i ja się uważam) stopniowo oswoić się z tematem i poznać problematykę technokulturowych strategii wypracowanych w ostatnich dekadach.

Praca została podzielona na trzy części poprzedzone obszerną (40 s.) *Przedmową*, w której Autorka pozycjonuje samo zjawisko nieśmiertelności jako zwrot kulturowy i jako przedmiot zainteresowania naukowego, jako odwieczną tęsknotę ludzkości, ale także jako sprawnie działający przemysł oferujący atrakcyjny produkt rynkowy, omawia aktualny stan badań oraz przyjęte przez siebie metody. Należy zaznaczyć, że wobec skomplikowanych powiązań naukowo-technologicznych w ramach aktualnej oferty nieśmiertelności w recenzowanej pracy nie tyle chodzi o ich wnikliwe przedstawienie, ile o przyjrzenie się operacjom dokonywanym na pojęciu ludzkiej nieśmiertelności w wyniku stosowania zaawansowanych technologii. Wychodząc z założenia, że „pojęcia współkreują rzeczywistość i ukonkretniają ją”, mgr Katarzyna Nowaczyk-Basińska przygląda się „przekształceniom w obrębie języka używanego do opisu nieśmiertelności w kulturze zachodniej” (s. 11). Pojęcie nieśmiertelności jest w intencji Autorki „medium ścisłej łączności z rzeczywistością” (s. 16), gdyż służąc zarazem reprezentacji i spekulacji, pozwala ukazać złożoność związanej z nim problematyki – zarówno nadziei, jak i obaw odnoszących się nie tylko do sfery duchowej, etycznej, religijnej, ale także do zagadnień o charakterze ekonomiczno-prawnym. Z przedstawionego stanu badań (i obszernej bibliografii) widać, że na Zachodzie naukowy dyskurs o nieśmiertelności nabiera w ostatnich dekadach na intensywności, że równoległe do nowych sposobów wykorzystywania zaawansowanych technologii powstają nie tylko nowe terminy, ale wręcz nowy język służący do opisu i analizy tych zjawisk. *Przedmowa* to także propedeutyka do tej nowej dziedziny i właściwej dla niej terminologii, świadcząca o tym, że Autorka zadbała o komfort lektury; prowadząc swą narrację w sposób wysoce specjalistyczny, użyła języka zrozumiałego dla czytelnika niewtajemniczonego.

**WYDZIAŁ
FILOLOGICZNY**

Uniwersytet Łódzki

Część pierwsza to *Wprowadzenie do studiów nad nieśmiertelnością*, stanowiące pewien sposób budowania ram dla rozumienia kultury nieśmiertelności, której początki tkwią w głębokim czasie historycznym i odwiecznym lęku człowieka przed śmiercią, podlegając zasadniczym przemianom od połowy minionego wieku (w krótkim czasie historycznym) wraz z pojawieniem się cybertechnologii i generowanych przez nią koncepcji „bezcieleśnego człowieka”, „człowieka usieciowionego”, „rzeczywistej wirtualności”. Nową fazę otworzyły prace nad sztuczną inteligencją, które z kolei są w stanie wyposażyć maszynę w zdolność odbierania i reagowania na komunikaty. O ile tą drogą zmierza się do re-animacji człowieka w przestrzeni wirtualnej, o tyle postępujące eksperymenty w zakresie klonowania mają dawać obietnicę zmartwychwstania po śmierci. Współczesne narracje na temat nieśmiertelności wyznaczają dwa przeciwstawne bieguny transhumanizmu i posthumanizmu, jednak Autorka szeroko omawia „trzecie stanowisko”, przywołuje szereg alternatyw dla pojęcia nieśmiertelności, odnoszących się do różnych aspektów cyfrowej obecności po śmierci. Wobec przytoczenia kilkunastu anglojęzycznych terminów pojawiających się w literaturze naukowej, mgr Nowaczyk-Basińska odwołuje się m.in. do prac Anny Wierzbickiej, Mieke Bal, Gillesa Deleuze’a i Félix Guattariego, by zaproponować rozumienie nieśmiertelności „jako teoretyczny i zmienny (w zależności od czasu historycznego, kontekstu kulturowego oraz możliwości medyczo-technologicznych) układ zawarty między życiem a śmiercią, rozpatrywany w odniesieniu do dwóch płaszczyzn: natury i kultury” (s. 85), a więc nieśmiertelności traktowanej jako figura topologiczna podlegająca przekształceniom. W zakończeniu tej części pracy przedstawione zostały historycznie zmienne relacje żywi – zmarli, stopniowe skrywanie śmierci za kulisami życia, ale jednocześnie wypracowywanie dzięki rozwojowi mediów nowych form upamiętniania lub wręcz sytuowania zmarłych w obiegu społecznym. Przywołana tu koncepcja Jenny Huberman zakłada wręcz przejście od życia w pamięci do życia dzięki komunikacji. To jakby potwierdzenie spostrzeżenia Marcina Króla, który uważał, że spośród zmarłych żywi pozostają ci, z którymi potrafimy rozmawiać, choć

**WYDZIAŁ
FILOLOGICZNY**

Uniwersytet Łódzki

oczywiście rozumiemy, że Królowi chodziło o inny kierunek komunikacji, o gotowość żyjących do rozmowy.

W drugiej części rozprawy *Performanse re-animacji* omówione zostały przykłady konkretnych rozwiązań pokonywania bariery śmierci. W dwóch rozdziałach zaprezentowane zostały działania przy użyciu technologii cyfrowej, mające na celu animowanie osoby, która odeszła, zaś rozdział trzeci dotyczy operacji na ciele osoby zmarłej. Możemy zatem zobaczyć tutaj na czym polegają aktualnie praktyczne rozwiązania na drodze ku nieśmiertelności w przestrzeni wirtualnej, gdyż przywołane programy powstały w ciągu minionych kilku lat. W pewnym sensie eksperymentem prywatnym był projekt Jamesa Vlahosta Dadbot (2017), który operuje zarejestrowanymi wypowiedziami zmarłego ojca. Natomiast projekt Eterni.me został opracowany przez zespół naukowców MIT (rozpoczęty w 2014) pod kierownictwem Mariusa Ursache i ma na celu stworzenie awatara ze śladów pozostawionych przez osobę zmarłą w mediach społecznościowych, czatach i forach internetowych oraz celowo przez nią stworzonych. Pierwszy z tych projektów zakładał wytworzenie materiałów (wypowiedzi ojca) w celu ich późniejszego przetworzenia, natomiast projekt MIT uwzględnia ponadto gromadzenie danych, które są także „rozsiewane” w sieci. Przedstawiając te dwa praktyczne rozwiązania, Autorka stawia sobie tutaj jasny cel: „jak zbieranie danych i tworzenie gigantycznych cyfrowych archiwów pamięci przekłada się na doświadczenie cyfrowej (algorytmicznej) nieśmiertelności?” (s. 119). Jako narzędzie badawcze stosuje kategorie performansu technologicznego oraz performansu kulturowego w sensie nadanym im przez Johna McKenziego, podkreślając przy tym szczególnie potencjał zmiany i transformacyjny charakter performansu kulturowego, co jest właśnie znamienne dla obu omawianych przedsięwzięć. Analizie poddane zostały sposoby budowania cyfrowej osobowości i metody operowania zebrany materiałem, przy czym w przypadku Eterni.me pierwowzór tworzonego awatara ma tylko w pewnym stopniu wpływ na sposób przedstawienia siebie, gdyż o przetworzeniu dostarczonych danych zadecydują w dużej mierze algorytmy, co oznacza, że performans pamięci, jaki uruchamiają Eterni.me i Dadbot rozgrywa się na granicy pamięci człowieka

**WYDZIAŁ
FILOLOGICZNY**

Uniwersytet Łódzki

i pamięci maszyny, choć – jak zaznaczono w pracy – trudno na razie przewidywać jak ten „efekt nieśmiertelności” oddziaływać będzie na odbiorców.

W kolejnym rozdziale przedstawiony został i poddany bezpośredniej próbie przez Autorkę projekt Lifonaut (2006) stworzony przez Terasem Movement Foundation w Vermont, którego celem jest stworzenie tzw. *mindclone'a*, czyli zapisu życia osoby, który posłuży do zbudowania jej awatara. Katarzyna Nowaczyk-Basińska sama poddała się trwającemu dziewięć miesięcy eksperymentowi zbierania i dostarczania systemowi danych o swoim życiu, łącząc tu procedury teoretyczne z empirycznymi. Pojawia się tu zatem szereg pytań dotyczących sprawczości tworzonego awatara, jego ewentualnych relacji społecznych, celowych intencji i świadomości. Opis przebiegu eksperymentu jest niezwykle wciągający, oprócz wyznaczania kolejnych kroków – rozmawiać (z systemem), stać się dla siebie kimś innym, „ja” i sto tysięcy pytań – proces ten dokumentowany jest zrzutami ekranu na kolejnych etapach dostarczania „pożywki” własnemu klonowi. Ciekawa w związku z tym jest odpowiedź Autorki na postawione pytanie o to, kto wpływa na kształt współczesnej symbolicznej nieśmiertelności (s. 162) – gdyż sam twórca awatara odgrywa tu nieznaczną rolę wobec konceptu badawczego Martine Rothblatt (twórczyni systemu), inwestycji w system i szeregu innych czynników, które tworzą aktora-sieci w rozumieniu Bruno Latoura.

Przedmiotem trzeciego rozdziału są procedury krionicznej prezerwacji ciała osoby zmarłej, lecz Autorka nie zajmuje się medyczno-technologiczno-prawno-finansowymi aspektami takich zabiegów, lecz traktuje je jako ontoperformans językowy i przygląda się operacjom, jakie w związku z nim dokonywane są na języku. Pod tym kątem analizie poddane zostały działania Alcor. Life Extension Foundation. Doktorantka dowodzi, jak tego typu praktyki modelują pojęcia bądź je znoszą – skoro ciała osób zamrożonych mają być w przyszłości przywrócone życiu zostaje zakwestionowana śmierć i innego znaczenia nabiera pojęcie nieśmiertelności. Problem jednak pojawia się na granicy medycyny i prawa, które ustanawiając przepisy pozwalające na przystąpienie do krioprezerwacji, respektują stan śmierci i martwego ciała. Rozważania zaprezentowane w tej części pracy pokazują jak operacje dokonywane przez krioników

**WYDZIAŁ
FILOLOGICZNY**

Uniwersytet Łódzki

na ciełe są zarazem operacjami dokonywanymi na języku, jak martwe ciało poddane krionice przemienia się w „pacjenta krionicznie zawieszonoego” (s. 176).

Trzecia część pracy poświęcona została postulatowi powołania studiów nad nieśmiertelnością, których celem byłaby zmiana narracji o nieśmiertelności. Jako problem badawczy pojawia się tutaj m.in. pytanie o relacje dostępnych technologii wobec obecnych norm etycznych i kulturowych, o to czy postęp technologiczny może wpłynąć na osłabienie lęku przed śmiercią, postulat badania terażniejszości a nie rozwijanie wizji futurologicznych bądź też transformacja cielesności w cyfrowość. Przed studiami nad nieśmiertelnością Autorka stawia trzy zadania: edukację, badania interdyscyplinarne i współpracę środowiskową. Wydaje się, że pani Katarzyna Nowaczyk-Basińska uczyniła już pierwszy krok do realizacji tego projektu, gdyż we współpracy ze Stevenem Cavem zorganizowała 19 listopada 2021 w Leverhulme Centre for the Future of Intelligence w Uniwersytecie Cambridge międzynarodowe seminarium poświęcone *Digital (Im)morality: Philosophy, Ethics and Design*, czego należy Jej szczerze pogratulować.

Muszę przyznać, że zrecenzowanie rozprawy doktorskiej pani mgr Katarzyny Nowaczyk-Basińskiej było dla mnie sporym wyzwaniem, gdyż wcześniej nie zetknęłam się z wieloma omawianymi w niej problemami. Lektura tej pracy uświadomiła mi jednak, że z pewnymi formami nie-ludzkiego działania mamy do czynienia już teraz, często nie zdając sobie z tego sprawy, kiedy wyszukiwarka odczytuje nasze preferencje lub rozmawia z nami telefoniczny bot. Ale w przypadku dostępnych już form nieśmiertelności nie opuszcza mnie jednak obawa o to, że tym, którzy osiągną kiedyś stan nieśmiertelności odebrane zostanie prawo do bycia zapomnianym. Co stanie się z awatarem, z którym nikt nie będzie chciał rozmawiać, czy będzie skazany na samotność w sieci?

Rozprawa doktorska pani mgr Katarzyny Nowaczyk-Basińskiej jest wybitna, jej podstawową zaletą jest fakt, że do zjawisk sytuujących się w obszarach nowych technologii, psychologii, medycyny, prawa, filozofii, nauk ścisłych, socjologii, ekonomii

**WYDZIAŁ
FILOLOGICZNY**

Uniwersytet Łódzki

i in. z powodzeniem zastosowała narzędzia nauk humanistycznych, a zwłaszcza performatyki, którą wykorzystwała jako nadrzędną metodę badawczą. Praca została oparta na bogatej literaturze naukowej, w zdecydowanej większości obcojęzycznej, zastosowany warsztat naukowy nie budzi zastrzeżeń. Dlatego chciałabym zgłosić wniosek o wyróżnienie tej pracy nagrodą naukową. Ponadto postuluję, aby praca ukazała się w całości drukiem, chociaż pewne jej fragmenty były opublikowane już wcześniej.

Reasumując, przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pani mgr Katarzyny Nowaczyk-Basińskiej pt. *Nieśmiertelność. Technokulturowe strategie współczesności*, napisana w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza pod opieką naukową pani dr. hab. prof. UAM Ewy Guderian-Czaplińskiej i pani dr hab. prof. UAM Agnieszki Jelewskiej, spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w dyscyplinie nauki o kulturze i religii i może być podstawą dalszych etapów przewodu doktorskiego. Tym samym stwierdzam, że recenzowana rozprawa odpowiada warunkom określonym w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (z późn. zm., Dz. U. 2017 poz. 1789).

Prof. dr hab. Małgorzata Leyko